

De talenkennis bij de Lagelandse bisschoppen in de tweede helft van de 16e eeuw

door

Prof. Dr. M. DIERICKX, S.J.

Bij het bestuderen van de oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden in 1559-1570 had het ons reeds getroffen dat heel wat bisschoppen ofwel geen ofwel slechts een stuntelig Frans kenden¹. Daar de meerderheid oud-studenten van de Leuvense universiteit waren en verscheidene een belangrijke rol in het kerkelijk leven hadden gespeeld, was dit toch wel treffend voor de taaltoestanden van toen. Nu wij eindelijk klaar zijn gekomen met de uitgave van 828 onuitgegeven stukken over deze laatste kwestie², wat ons noodzaakte alle belangrijke documenten op te sporen en elk van hen aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen, is onze verbazing over de taaltoestanden in de 16e eeuw nog groter geworden. In deze korte studie willen wij u de voornaamste gegevens over de talenkennis bij onze Lagelandse bisschoppen voorleggen.

Kende Kardinaal Granvelle, eerste aartsbisschop van Mechelen, Nederlands?

Toen wij ongeveer twintig jaar geleden onze studie over de 16e eeuw begonnen, vroegen wij op zekere dag aan Prof. L. van der Essen of Granvelle Nederlands kende; ik weet het niet, erkende volmondig deze eminente kenner van de 16e eeuw. Verscheidene jaren later stelden wij dezelfde vraag aan Dr. M. Van Durme, die een degelijke monografie en tal van artikelen over Granvelle³ schreef; deze historicus van naam, de beste kenner van Granvelle voor het ogenblik, antwoordde eveneens het niet te weten. In april 1961 gaf Kan. R. Tambuyser voor de Oudheidkundige Kring van

(1) M. Dierickx, *De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II. 1559-1570*. Antwerpen-Utrecht, 1950.

(2) M. Dierickx, *Documents inédits sur l'érection des nouveaux diocèses aux Pays-Bas (1521-1570)*, 3 delen, Brussel, 1960-1962 (Koninklijke Belgische Academie. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, uitg. in-8°). Dit werk wordt verder geciteerd onder de afkorting: *Doc. Inéd.*

(3) M. Van Durme, *Antoon Perrenot, bisschop van Atrecht, kardinaal van Granvelle, minister van Karel V en van Filips II (1517-1586)*. Brussel, 1953 (Verh. Kon. Vlaamse Acad. Wet. Lett. Schone Kunsten België, Klasse der Letteren, Verh. n° 18); Idem, *El Cardenal Granvela (1517-1586). Imperio y revolución bajo Carlos V y Felipe II*. Barcelona, 1957 (Reeks: „El hombre y su tiempo”. II).

Mechelen een voordracht over de eerste Mechelse aartsbisschop en noemde deze „Nederlandsonkundig”, als wij tenminste een verslag van *De Standaard* op de letter mogen geloven⁴; toen wij de spreker, archivaris van het aartsbisschoppelijk archief dat zoveel documenten over Granvelle bewaart, later nader ondervroegen, zei hij, geen sporen te hebben gevonden van een kennis van het Nederlands bij Granvelle.

Persoonlijk hebben wij in de *Bibliothèque Municipale* van Besançon, waar 103 bundels correspondentie van Granvelle worden bewaard, voldoende bewijsmateriaal gevonden om te affirmeren dat Granvelle wel degelijk Nederlands kende.

De uitvoerige catalogoog van dit fonds⁵ geeft per band, folio voor folio, alle documenten op, met b.v. voor de brieven: de schrijver en de geadresseerde met plaats en datum van elke brief, en hierop volgt dan als de brief niet in het Frans is gesteld, de taal van de brief. Zo is het gemakkelijk alle Nederlandse documenten in dit fonds te achterhalen, althans op het eerste gezicht, want niet alle Vlaamse brieven krijgen de vermelding: „Flam.”. Zo vonden wij in de bundels 12-23 negen in het Nederlands gestelde documenten, dagtekenend uit de jaren 1564-1566, toen Granvelle pas uit de Nederlanden verbannen was. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen dat men hem Nederlandse documenten doorstuurde of toezond, indien hij geen Nederlands kende.

Een brief, die wij in het aanhangsel publiceren⁶, is geschreven in het Nederlands door Lincken Hinckaert op 25 juli 1564 en geadresseerd aan Kardinaal Granvelle. Deze schreef er eigenhandig boven: „La petite Linke de 7 ans, fille du conseiller Hinckere, 25 de juillet 1564”. Het is een leuk briefje van een klein meisje aan de grote Kardinaal, die blijkbaar bij haar vader aan huis kwam, en nu sinds drie maand in een ver land woonde. De vader van het meisje was Frans Hinckaert, heer van Berg en Lillo, advocaat en raadsman aan de Raad van Brabant⁷. Uit dit Nederlands schrij-

(4) *De Standaard*, maandag 1 mei 1961: „Nederlandsonkundig (...) schreef hij aan Filips dat hij er zorg moest voor dragen in de Nederlandse provincies bisschoppen te benoemen (...) die 'Vlaams' konden, zoniet zouden het 'stenen beelden' zijn, die niets begrijpen van wat er zich in de staten afspeelt, waar alles in de Nederlandse taal werd behandeld”.

(5) A. Castan, *Manuscrits de la Bibliothèque de Besançon*, Paris 1900, (Catalogue général des manuscrits des Bibliothèques publiques de France. Départements. Tome XXXIII, Besançon, tome II, Première partie).

(6) Lincken Hinckaert aan Kard. Granvelle, Brussel, 25 juli 1564: *Bibliothèque Municipale de Besançon, Collection Granvelle*, tome 13, fol. 139bis (orig.). (Zie Aanhangsel nr 1).

(7) A. Gaillard, *Le Conseil de Brabant. Histoire, organisation, procédure*. 3 dln, Brussel, 1898-1902. Op bl. 353 van tome III lezen wij: „Hinckaert (François), avocat, seigneur de Berg et Lillo, conseiller-commissaire le 9 juin 1557, conseiller ordinaire surnuméraire le 17 août 1572; il résigna ses fonctions le 23 février 1579

ven concluderen wij dat bij deze hoge ambtenaar te Brussel aan huis Nederlands gesproken werd. Verder leiden wij eruit af dat de Kardinaal blijkbaar met de kleine wat Nederlands gepraat had, en de sympathie van het kind had gewonnen. En ten slotte, indien de Kardinaal niet voldoende Nederlands kende, had de hoge raadsheer nooit toegestaan dat zijn klein meisje in een onbegrijpelijke taal aan de vroegere eerste minister van de Nederlanden schreef.

Nochtans zouden wij graag weten in hoever Granvelle Nederlands kende. Welnu, wij hebben een eigenhandig door Granvelle geschreven Nederlandse brief teruggevonden. In tome 19, vermeldt de catalogoog van Castan op fol. 165 : „Une lettre en flamand. 17 juillet 1565” en op fol. 166 : „Réponse à la lettre ci-dessus par le cardinal. Besançon, 12 août 1565”. De eerste brief is vreselijk slecht geschreven, en wij begrijpen best dat Castan alleen vermeldt dat het een „lettre en flamand” is, maar waarom niet opgeven in de kataloog dat het antwoord van de Kardinaal ook in „flamand” gesteld is. Dan zou dit zeker sinds lang de aandacht hebben getrokken en b.v. aan Dr. Van Durme niet zijn ontsnapt.

In die uiterst moeilijk te ontcijferen brief (wij zagen ons genoodzaakt moeizaam het alfabet van de auteur samen te stellen, en dan nauwkeurig letter voor letter de brief over te schrijven), schrijft Stina Van der Daegen, meid van Viglius, die sinds 1563 proost van Sint-Baafs was, uit Gent aan Granvelle op 17 juli 1565 om nieuws over Viglius en over zichzelf mee te delen⁸. Het is een Hollandse vrouw, die in Brabant en Vlaanderen moeilijk kan wennen („haddick in Hollandt gebleven mij duijnck ic hadde veel wijeser ghevest”).

De Kardinaal is blijkbaar geroerd door de eenzaamheid en de hartkreet van die arme vrouw, die hij dikwijls bij Viglius moet hebben ontmoet, en hij schrijft haar een lief briefje⁹. Hij dankt „men herz lieb Stina” voor haar brief die hem zoveel vreugde deed „off die van meine aigne suester geschrive ware”. Hij hoopt haar eens terug te zien en dankt haar voor haar zorgen voor Viglius. En dan „et ist mij lied dat ich dese sprache niet also schreven kan wie Ich wel sode in ander don, damit Ich u mochte om u brief antworde”, maar toch „heb ich u mit men aigne hand dese twee worden schri-

avec droit de conserver ses gages et mourut en 1598”. Zie ook L.P. Gachard, *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*. Deel II, Brussel, 1851, bl. 646 en 647.

(8) Augustina Van der Daegen aan Granvelle, (Gent) 17 juli 1565 : Bibliothèque Municipale de Besançon, *Collection Granvelle*, tome 19, fol. 165-165 v° (orig.). (Zie Aanhangel nr 2.)

(9) Granvelle aan Augustina Van der Daegen, 12 augustus 1565 : Bibliothèque Municipale de Besançon ; *Collection Granvelle*, tome 19, bl. 166-166 v° (minute). (Zie Aanhangel nr 3.)

ven will om dat ghi weten solle dat Ich u brief empfanghe heb" ; hij verzekert, haar steeds een goed hart toe te dragen en beveelt haar nog eens aan, goed voor haar heer te zorgen. Ondertekend : „U hertelich guet frunde A. Perrenot”.

Granvelle, ver van alle vrienden die hem bij het opstellen van een Nederlandse brief hadden kunnen helpen, is zo ontroerd bij het terugdenken aan die brave boerenmeid van Viglius, dat hij, de kenner van vele talen, zich over alle schroom heenzet en de enige Nederlandse brief schrijft, die wij van hem hebben kunnen vinden. Het is geen accuraat Nederlands, ongeveer zoals dat van Willem van Oranje in deze periode, maar met wat minder Duits ertussen. Trouwens in die tijd verschilde de taal merkkelijk volgens het gewest. Maar wat er ook van weze, om deze brief te kunnen schrijven met eigen hand, moet Granvelle Nederlands kennen, al weze dit ook niet volmaakt.

Alle in 1561 benoemde bisschoppen werden in het eigen taalgebied gerecruteerd

Op 10 maart 1561 benoemde Paus Pius IV elf Lagelandse bisschoppen. Als aartsbisschop van Mechelen en ereprimaat van de Nederlanden benoemde hij de eerste minister van de Nederlanden, bisschop reeds van Atrecht, Antoon Perrenot van Granvelle : dit was een politieke benoeming, die volgens de toenmalige denkwijze geen verbazing wekte. Granvelle kende wel een gebroken Nederlands, maar daar hij meer te Brussel dan te Mechelen zou vertoeven, stelde hij de paus voor, de dominicaan Pepinus de Rosa tot zijn hulpbisschop te benoemen. Pepinus de Rosa was geboortig van Landen, en naar het woord van Granvelle : „gran predicador en esta lengua flamenca que es la que usa el pueblo en esta diocesi”¹⁰.

Petrus Curtius, eerste bisschop van Brugge, was geboortig van Brugge zelf. Martinus Balduinus Rithovius, eerste bisschop van Ieper, was geboren te Riethoven in Noord-Brabant. Sonnius, eerste bisschop van 's-Hertogenbosch, was geboortig van Son bij Eindhoven, waaraan deze Franciscus Van de Velde trouwens zijn naam Sonnius ontleende. Voor Antwerpen benoemde de paus Philippus Nigri, ook de Campo geheten, geboortig van Boulogne-sur-Mer ; hij was aartsdiaken eerst van Terwaan daarna van Brabant, en kanselier van de orde van het Gulden Vlies ; waarschijnlijk dankte hij aan zijn kennis van het Nederlands zijn benoeming tot de zetel van Antwerpen, waar wegens de duizenden vreemdelingen de kennis van het Frans welkom was. Hij stierf evenwel reeds op 4 ja-

(10) M. Dierickx, *Doc. Inéd.*, deel II, bl. 89.

nuari 1563, vóór hij geïnstalleerd of zelfs gewijd werd¹¹.

In de kerkprovincie Utrecht benoemde de paus tot eerste aartsbisschop van Utrecht Frederik Schenck van Toutenburg, zoon van George Schenck van Toutenburg, stadhouder van Friesland. De eerste bisschop van Middelburg was Nicolaas van der Burch, of de Castro, geboren te Leuven als zoon van een pedel van de universiteit, en kanunnik aan de collegiale kerk Sinte-Marie te Utrecht. De eerste bisschop van Haarlem, Nicolaas van Nieuwland, was geboren te Sint-Maartensdijk bij Utrecht.

In de Franssprekende kerkprovincie Kamerijk benoemde de paus eerst Guillaume de Poitiers, een Franse edelman, baron van La Ferté, tot de bisschoppelijke stoel van Sint-Omaars; maar toen deze weigerde, werd de eerste bisschop Gérard Haméricourt, gesproten uit een Luikse familie die in Henegouwen was gevestigd. De opvolger van Granvelle op de stoel van Atrecht was François Richardot, geboren in Franche-Comté, zoals Granvelle zelf, namelijk te Morey. De laatste van de elf bisschoppen die op 10 maart 1561 benoemd werden, was Antoine Havet, bisschop van Namen, geboren te Simencourt in Artois.

Op 8 augustus 1561 benoemde Paus Pius IV nog eens vier bisschoppen voor de bisdommen in het noordoosten van de Lage Landen. Tot eerste bisschop van Leeuwarden werd benoemd Remigius Driutius of Drieux, geboortig van Merkegem bij Cassel, waar men toen nog volop Nederlands sprak. De eerste bisschop van Groningen was Joannes Antonius Knijff, geboren te Utrecht, en de eerste bisschop van Roermond was Willem Damasus Lindanus of Van der Lindt, geboren te Dordrecht. Tot de zetel van Deventer ten slotte benoemde de paus Joannes Mahieu of Mahusius, geboortig van Oudenaarde.

Zoals men ziet, aangezien het verschil van taal tussen het noorden en uiterste zuiden der Nederlanden een der voornaamste redenen van de splitsing der grote oude bisdommen en de oprichting van 14 nieuwe zetels was geweest, is het vanzelfsprekend dat de nieuwe bisschoppen de taal van hun diocesanen moesten kennen.

De talenkennis van de kandidaat-bisschoppen

Filips II, die door de oprichtingsbul *Super Universas* van 12 mei 1559 het recht had gekregen de kandidaten voor de bisschopszetels aan te duiden, op voorwaarde dat zij aan de voorgeschreven eisen voldeden, was wel enigszins overijld te werk moeten gaan bij het aanduiden van de eerste vijftien bisschoppen. Dit is trouwens

(11) M. Dierickx, *Doc. Inéd.*, deel I, bl. 168.

ook de reden waarom enkele bisschoppen aan de verwachtingen niet beantwoordden.

Voor het aanduiden echter van de latere bisschoppen nam de Koning telkens uitvoerige inlichtingen, om deugdzaame en ijverige zieleherders te kunnen voorstellen. Bij die gelegenheid lezen wij ook interessante zaken over de talenkennis van deze kandidaten.

Op aandringen van Filips II, stuurde de landvoogdes Margareta van Parma op 30 september 1564 twee lijsten van personen die het meest geschikt leken, zowel wat hun doctrine als wat hun zedelijk leven aanging, om bij een vacature tot bisschop te worden benoemd¹².

De eerste lijst met zes kandidaten is opgemaakt door Rithovius, bisschop van Ieper, die doorging voor de beste bisschop van de hele Nederlanden¹³. De eerste kandidaat is Cornelius Jansenius, geboortig van Hulst, doctor in de theologie, deken van Sint-Jacob te Leuven, die Filips II reeds op 25 november daaropvolgend, dit is min dan twee maand later, tot bisschop van Gent aanduidde: hij zou de eerste bisschop van Gent zijn, maar slechts op 8 september 1568 kunnen worden ingehuldigd.

Rithovius' tweede kandidaat was Cunerus Petri, geboren te Brouwershaven in Zeeland, doctor in de theologie, plebaan van de Sint-Pieterskerk te Leuven en in 1568 zelfs rector van de universiteit. Hij zou als eerste bisschop van Leeuwarden pas op 2 februari 1570 worden geïnstalleerd.

De vijfde kandidaat van de Ieperse bisschop was Jacob Coemans of Coomans, gewoonlijk Horstius genoemd, naar zijn geboortedorp Horst in Nederlands-Limburg; hij was doctor in de theologie, kunnik aan Sankt Gereon te Keulen en publiceerde een verdediging van de Eucharistie.

Nu lezen wij met een zekere verbazing Margareta's randschrift: „li tre sono fiaminghi et non sanno altra lingua”. Men kon dus toen doctor in de theologie worden te Leuven, zelfs rector van de universiteit, en geen Frans kennen!

Rithovius' derde kandidaat was Petrus Titelman, geboren te Hasselt, licentiaat in de theologie, deken van Ronse en inquisiteur in Vlaanderen. Margareta noteert dat hij Latijn, Nederlands en Frans kent.

De vierde kandidaat was Thomas Gozaeus of De Goze, geboren te Beaumont in Henegouwen, werd doctor in de theologie, zelfs professor aan de universiteit en pauselijk en koninklijk boekencensor. Dit was blijkbaar een polyglot, want hij kende ofschoon een

(12) M. Dierickx, *Doc. Inéd.*, deel III, bl. 54-55.

(13) *Idem*, *o.c.*, deel III, bl. 55-58.

Waal, Latijn, Frans, Nederlands, Spaans en Italiaans.

De zesde en laatste kandidaat was Livinus Meeusens, een Gentenaar, licentiaat in het recht, uitstekende predikant, die Rithovius' bisdom bestuurde toen deze naar het Concilie van Trente was in zijn derde periode. Hij kende behalve zijn moedertaal ook Latijn en Frans, noteert Margareta.

Als wij nog even resumeren : de zes door Rithovius voorgestelde kandidaten kenden allen Nederlands ; drie slechts kenden ook Frans, en van deze drie waren er twee Vlamingen die Frans hadden geleerd, en één Waal die Nederlands had geleerd.

De tweede door Margareta van Parma opgestuurde lijst was, na die door de Nederlander Rithovius, opgesteld door een Franssprekende geestelijke¹⁴. Hij begint zijn lijst van acht kandidaten met de plechtige verklaring : „Sur ma conscience et la part du paradis, sans avoir respect ou consideration que sur les qualités des personnes, me semble que ceulx que iray à denombrier sont idoines pour estre evesques et prelates de l'Eglise”.

Zijn eerste kandidaat is de Fransman Guillaume van Poitiers, die reeds het bisdom Sint-Omaars had geweigerd. Hij zingt zijn lof, had hem zelfs op de aartsbisschoppelijke stoel van Mechelen gewenst en looft o.a. zijn „faconde et eloquence singuliers, et ce en trois langues, latine, franchoise et flamenghe”. Na de reeds vermelde Waal hebben wij nu een Fransman die Nederlands heeft geleerd!

Zijn tweede kandidaat is Rithovius' eerste kandidaat : Cornelius Jansenius, waarvan ook hij zegt : „Car du francois je croy qu'il ne scait riens ou guerres”.

De vijfde kandidaat is Gislenus Vroedius of De Vroye, die later een ernstige kandidaat zal zijn voor de zetel van Antwerpen ; hij was pastoor in Sinte-Goedele te Brussel en daarna van de Kapellekerk. Met enige verbazing lezen wij dat deze man alleen in aanmerking kwam voor een bisschopszetel in het Nederlandse deel van het land : „Et ce en pays flameng”.

De vijf andere kandidaten zijn Jodocus de Moix, deken van Bergen-op-Zoom, Jacob Horstius, die wij reeds leerden kennen, Arnoldus Heyndvoghel, Petrus genoemd den Heylighen Broer Pieter, en de dominikaan Petrus de Backere, doctor in de theologie, inquisiteur en een vurige verdediger van het geloof.

Van deze acht kandidaten kent volgens onze zegsman alleen Guillaume de Poitiers Frans, maar deze Franse edelman had Nederlands geleerd!

(14) M. Dierickx, *Doc. Inéd.*, deel III, bl. 58-60.

Op 1 maart 1568 schrijft Alva een hele brief aan Koning Filips II over mogelijke kandidaten voor de zetel van Brugge die vacant was geworden door het overlijden van Petrus De Corte of Curtius op 16 oktober 1567¹⁵.

Voor Brugge had Margareta van Parma, de pas uit de Nederlanden afgereisde landvoogdes, twee kandidaten genoemd: de franciscaan Jean Ghéry, een doctor van Parijs, vroeger biechtvader van de landvoogdes, en de dominicaan Jean Straetman, prior van de dominicanen te Brussel; zij kwamen echter niet in aanmerking, daar geen van beide Nederlands kende. En om zijn mening nog te staven voegt Alva eraan toe, dat juist het verschil van taal tussen het Franssprekend Doornik en het Vlaamssprekend Brugge een van de voornaamste redenen is geweest om Brugge van het bisdom Doornik los te maken.

Dan noemt hij zelf vier kandidaten op, die alle Nederlands kennen. Het zijn: Cunerus Petri en Gislenus Vroedius, die wij reeds op de lijsten van Rithovius en van die „ecclesiastique” vonden, Remi Drieux of Driutius, de elect-bisschop voor Leeuwarden, die echter nooit was geïnstalleerd, en trouwens bisschop van Brugge zou worden; en ten slotte Laurent Metsius, geboortig van Oudenaarde, deken van Sinte-Goedele in Brussel en officiaal van de aartsbisschop van Kamerijk voor het kwartier Brussel, en die in 1570 bisschop van 's-Hertogenbosch zal worden. Alva zegt niet of deze vier mannen ook Frans kennen, maar uit de boven aangehaalde documenten weten wij reeds dat Cunerus en Vroedius die taal niet kenden.

Uit latere brieven van de hertog van Alva kunnen wij nog twee gegevens plukken. Op 31 januari 1569 schrijft hij aan de koning, om voor de nog steeds niet in bezit genomen zetel van Deventer de elect-bisschop Johannes Mahieu te laten vallen, en in zijn plaats Gilles de Monte te benoemen, wat dan ook is gebeurd¹⁶. Welnu deze franciscaan Gilles de Monte was geboortig van Perwez in Waals Brabant. Hij was dus weer een Waal, die Nederlands had geleerd.

Op 3 juni 1569 schrijft Alva een brief aan de Koning om hem te overtuigen dat alleen Sonnius, de bisschop van 's-Hertogenbosch, in aanmerking komt om de eerste bisschop van de nog steeds niet in bezit genomen bisschoppelijke stoel van Antwerpen te worden. Deze Frans Van de Velde, Sonnius gewoonlijk genoemd, was doctor in de theologie en ook rector geweest van de Leuvense universiteit, had het Concilie van Trente gedurende zijn eerste en tweede

(15) M. Dierickx, *Doc. Inéd.*, deel III, bl. 348-352.

(16) Idem, *o.c.*, deel III, bl. 522-524.

periode bijgewoond en te Rome de oprichting van de nieuwe bisdommen bewerkt, en was een merkwaardig man. Volgens Alva heeft hij alle vereiste hoedanigheden behalve dat hij niet genoeg Frans kent om erin te prediken, maar dit is geen groot inconvenient volgens Alva¹⁷.

Wij kunnen deze korte studie aldus besluiten : in de 16e eeuw telt ons land een hele groep vooraanstaande geestelijken, die vaak doctor zijn in de theologie of zelfs rector van de Leuvense universiteit, en geen Frans kennen ; anderzijds zijn er verscheidene Walen en zelfs Fransen die zich de moeite hebben gegeven, Nederlands te leren : een Granvelle van Besançon kan zich in het Vlaams behoorlijk uit de slag trekken ; Thomas de Goze van Beaumont in Henegouwen kent goed Nederlands ; Guillaume de Poitiers, de Franse edelman, wordt onder Alva, die twee Vlaamsonkundige kandidaten had geweigerd, kandidaat voor het bisdom Brugge, en moest dus wel tamelijk goed Nederlands kennen ; ten slotte werd de Waal Gilles De Monte, van Perwez in Waals-Brabant, bisschop van Deventer in het noorden. Aan de Leuvense universiteit werd, behalve Latijn, blijkbaar uitsluitend Nederlands gesproken — trouwens de universiteit van Douai was bij pauselijke bul door Filips II in 1560 opgericht ten behoeve van de Franssprekende Lagelanders¹⁸ — en in de Nederlanden van toen was Frans alles behalve nodig om een voorname rol te spelen.

(17) M. Dierickx, *Doc. Inéd.*, deel III, bl. 587-590. Ziehier de tekst van Alva : „Solo un inconveniente hallo, y no es grande, que no tiene la lengua francesa tan experta que pudierse predicar en ella; haze lo muy bien en flamenco; para las conversaciones y otras platicas sabe el frances que le basta ; del latin se ayuda tambien” (bl. 589).

(18) M. Dierickx, *Het begin van de katholieke reformatie in Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel IV, Utrecht-Antwerpen, 1952, bl. 366.

AANHANGSELS

1

*Brief van Lincken Hinckaert aan Kardinaal van Granvelle, Brussel, 25 juli 1564 (orig.)*¹⁹.

Mijn Heere,

Mijn Heere, ick en hebbe niet willen laeten mijn debvoir te doen mij seere oetmoedelijck ende gedienselijck te gebiedien in die goede gratie van Uwer seer Eerwerdighen Excellencie ten eijnde dat ick soude bethonen dat ick Uwer Excellencie altijt wel gedachtich ben ende altijt sal sijn en niet en soude cunnen vergeten om die goede affectie ende grote eere die U heeft belieft mijn cleyn persoene, Uwe onderdanige dienerse, altijt te bewijzen. Hopende dat Mijn Heere in goede gesontheit ende voerspoot is, wilt God die Heere almachtich, dien ick bidde door zijn goedertierlijcke gratie die selve Uwe Excellencie daer inne te houden ende verleenen dat salich is, ende hier mede cussende seere oetmoedelijck de handen van Uwer Excellencie, biddende mij te willen vergeven dat ick die stouticheit neme met mijn brieven ende quade geschrifte Uwer Excellencie te importuneren, ende mijn mon pere ende ma mere recommanderen hun oick seere oetmoedelijck in die goede gratie van Uwer Excellencie.

Gescreven tot Brussel, den XXV. dach van Julius,
Uwer seer oetmoedige ende onderdanige dienersse

Lincken Hinckaert

(Boven stond in de rand, van de hand van Granvelle:) La petite Lincke de 7 ans, fille du conseiller Hinckere, 25 de Jullet 1564.

2

*Brief van Augustina Van der Daegen aan Kardinaal van Granvelle, (Gent) 17 juli (1565) (orig.)*²⁰.

Die prins boeven alle koenijnghe der aerden sij u ghescreven voer een vriendelike groet om U, mijn Eerwaerdige Heer Kardenael.

Ic en mach niet laeten, ic moet U eens om een kleijn goettgen scrijven voor mijn doot, of ic U niet meer en spraeck van mijn leeven. Nochtans hoep ic U noch eens te sien en te spreken, belieft dat God. Mijn Eerwaerde Heer van Sijnte Daef [= Baef] ende prost van Ghendt is noch wel te pas, God sij gheloft ende ghedanck van al dat hij ons verleendt, mar mijn Heer die heeft te wijnter eens weer op Vaellick geweest, ende ic was seer bedroeft ende benaudt van harten om dat ghij daer oeck niet en waert, mar God die heeft dat al versien, ghelooft moet hij sijn. Mar mijn

(19) Bibliothèque Municipale de Besançon, *Collection Granvelle*, tome 13, fol. 139bis.

(20) Bibliothèque Municipale de Besançon, *Collection Granvelle*, tome 19, fol. 165-165 v°.

Heer ende vyerroen [?] ende ons gheselsap sijn nu al in Vlaederen, ende hij is nu in sijn velde ende is alsoe wel te pap [= pas?] ende vroelick recht of hij onbonden waer; die prost is thuys ghebleven, want hij steeck al vol forge, want hij en darf niet eens van huijs gaen van forge of ghij eenick dijnck van doen hadde. Ic en weet mijn Erwaerdege op die pas anders niet te scrijven, dan ic ben noch die selve Stijn die ic tevoeren was. Mij duynck dat ic die braebander gheslacht, hoe jonder hoe freter; had-dich in Hollandt ghebleven, mij duijnck ic hadde veel wijesere ghevest. Ic en weet niet meer mijn Erwaerdege Heer te scrijvern dan ic weeijs hondert duijsent goeder nachten ende daeghen, ende dat ghy eens voer mij bijdenden wijlt.

Ghescreven den XVIIsten dach iulius

Bij mij ghescreven
Augustijn H.D. Vander
Daegen, dijnnaer

3

Brief van Kardinaal van Granvelle aan Augustina Van der Daegen, Besançon, 12 augustus 1565 (minute) ²¹.

Men hertz lieb Steina, u brief die ghi mi geschreven hebt, etc.

Men vrindelike grut, men herz lieve Stina. Ich hebbe euer brief, geben an XVII des vorgangen manen, wel empfangen, ende mit hertelicke frede ut dieselbe vernome, dat ghi gesund seit und dat ghi mij nit vergeten, ende ist mij also angenome vrede off die van meine aigne suester geschrive ware. Ich hop dat mit Gottes hulpe wie sullen unss noch in curte tit sehin ende dat ghi vinden sult dat ich et selve bin und kan u nit gnoug hertlich danken dat ghi van men Hi ... (a) von St. Bavens so groet sorg dragt. Got will unss die guet herr noch lang tit sparen. Et ist mij lied dat ich dese sprache nit also schripen kan, wie Ich wel sode in ander don, damit ich u mochte om u brief antworde, wie ich gern thon sode. Mar al kan ich so wel nit mithlais [?], heb ich u mit men aigne hand dese twe worden schripen will, om dat ghi weten solle dat ich u brief empfanghe heb ende dat ghi darut vernemen sodet, dat ich u gern schripen soude, ende will liever met u sprechen, ende dat ich nimmermer vergeten en sal dat guet hert die ghi mi dragt. Ich bit u, sorgt altit vur der guet Herr ende haudet u selve gesund, ende altit sult ghi mit [= mij] bereet vinden in alle wat ich vur u vermag. Hie mit belee ich u Got der almachtig.

Gebe Besançon, 12 Augustus 1565.

U hertelich guet frunde
A. Perrenot

(a) *Inktvlek bedekt dit woord.*

(21) Bibliothèque Municipale de Besançon, *Collection Granvelle*, tome 19, fol. 166-166 v°.